

Schieten op de canon

Paul Schnabel Volgens Susanne Janssen zijn sinds de jaren vijftig traditionele kunstopvattingen en culturele scheidslijnen geërodeerd. Cultuurdeelnemers zijn steeds ongevoeliger voor het traditionele onderscheid tussen hoge en lage cultuur. Paul Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, vraagt zich af of het vroeger écht allemaal beter was.

Was het vroeger echt allemaal beter? Vijftig jaar geleden was de schouwburg van een vereniging en het toneel een abonnement. De symfonieorkesten speelden het ijzeren repertoire en een museum was een stil reservaat van stof. Boekhandels waren nog bijna net zo gesloten als bibliotheken. De radio was nog vaak distributie en de televisie zwart-wit en niet iedere avond. De grammofoonplaat begon zich net aan zijn 78-toerenbepering te onttrekken en kunstboeken kenden nog nauwelijks kleur.

Voor de hoge cultuur was een publiek dat de deuren gesloten hield, de lage cultuur was een gebied dat niet waargenomen werd, in ieder geval niet door de omroep of de kranten. Ik overdrijf, maar dan toch maar een beetje, want het is zoals ik het zelf als kind nog heb meegemaakt. Tien jaar later, in het midden van de jaren zestig, was er al veel veranderd, maar toen was ook zichtbaar hoeveel lage cultuur er

aan de voeten van de hoge cultuur lag en hoeveel meer hoge cultuur er was dan tot dan toe vermoed. De barokmuziek kwam opnieuw tot leven naast het nieuwe leven van de popmuziek. Moderne literatuur brak verkooprecords, juist door de verbinding van het hoge en het lage. Jan Wolkers en Jan Cremer zijn er nog de levende getuigen van. De boycot van hun werk door boekhandels en bibliotheken duurde niet lang, zoals ook Hilversum al gauw de diskjockeys van de piratenzenders overnam. De arthousefilm werd een alternatief voor de televisie en op het toneel heerste het experiment, terwijl het cabaret zijn nooit geëindigde zegetocht begon. Ook daar weer in een onverwacht mengsel van hoge en lage cultuur, van kritiek en vermaak, van vulgair en verfijnd.

Het aanbod aan alles is veel groter geworden en zelfs veel sneller gegroeid dan het publiek, dat uit zoveel meer kiezen kan en zich bovendien nog door zoveel meer andere mogelijkheden

om de vrije tijd te besteden verleid weet. Het is ook gemakkelijker om aan de verleiding toe te geven, want het gemiddelde inkomen is net zo snel gestegen als het opleidingsniveau, terwijl de belemmeringen van de traditie zijn weggevallen. De zondag is niet meer heilig en de besteding van de vrije tijd is vrijer dan ooit. Zelfs binnen één gezin kunnen smaak en stijl zo uiteenlopen, dat ieder lid van het gezin niet alleen over een eigen repertoire, maar ook over de eigen rekvisieten beschikt om daar uitdrukking in beeld en geluid aan te geven.

In andere termen is dit ook wat Susanne Janssen in haar oratie beschrijft. Wat ik hier als winst boek, wordt bij haar toch in termen van verlies beschreven, al lijkt ze zich tegelijkertijd toch ook in het onvermijdelijke te schikken. Eerlijk gezegd voel ik persoonlijk ook wel een zekere ambivalentie. Ik vind het prachtig dat er een echte klassieke zender is als Radio 4 en ik schrik als ik de luistercijfers onder ogen krijg. Zelfs bij het mooiste concert op zondagmiddag direct uit het Concertgebouw komt dat niet boven de twee procent uit, en van de miljoenen auto's die 's morgens naar het werk onderweg zijn, schijnen er nog geen tienduizend op Radio 4 te zijn afgestemd. Deze week in het Mauritshuis even op bezoek bij de Frans van Mieris-tentoonstelling word ik omringd door vooral veel oudere dames in groepjes. Fijn dat ze er zijn, maar waar zijn al die anderen? Hoe hoger de cultuur, hoe hoger de leeftijd en hoe deftiger de dames. Dat was vijftig jaar geleden ook al zo, al ziet de deftigheid er nu wat anders uit en hoeven de heren niet meer mee.

Behoeftte aan distinctie

Susanne Janssen ziet hogere en lagere cultuur inmiddels veel meer als nevenschikt, terwijl bovendien de dragers van de hogere cultuur gemakkelijk toegang hebben tot de lagere cultuur en daar ook weer hun eigen keuze uit maken. Het omgekeerde komt veel minder

voor, en dat klopt ook weer heel mooi met de uitkomsten van het promotieonderzoek van Giselinde Kuipers naar humor in Nederland. 'Moeilijke' humor – Van Kooten en De Bie, Freek de Jonge – wordt door mensen met een lage opleiding niet erg geapprecieerd, terwijl hoogopgeleiden André van Duin ook leuk vinden. Zou dat vroeger heel anders zijn geweest of zou er toen vooral een code zijn geweest, die zich tegen het 'lagere' te weer stelde? Het is zelfs de vraag of er op dat gebied wel zoveel veranderd is. Ook in de 'lage' cultuur wordt onderscheid gemaakt op grond van waargenomen verschillen in kwaliteit. De dragers van de hoge cultuur zijn heel selectief in de waardering van het lagere. In feite brengen ze met een positief kwaliteitsoordeel het lagere naar het hogere. Het is dus niet overgave, maar overname, heel selectief. Zo is André van Duin als komiek gecanoniseerd en André Hazes als zanger, maar voor Tineke Schouten of Dries Roelvink geldt dat beslist niet. Langs de veilige weg van de ironie, de verklaring tot *camp*, is Frans Bauer nu op weg naar de Hazes-status, zoals dertig jaar geleden mede door Gerard Reve ook de Zangeres zonder Naam *reçu* werd. Maar toen ik als student in de jaren zeventig platen van ABBA kocht, wakte dat bij mijn vrienden voor spelbaar spotlust op: Frank Zappa moest het zijn, de Rolling Stones of de Doors. Nu moet ABBA bijna, maar net als toen gaat het ook nu niet alleen maar om wat je mooi of leuk vindt, maar ook om wat je leuk en mooi hoort te vinden als lid van een bepaalde groep of generatie. De behoefte aan distinctie en tegelijkertijd ook aan aanpassing aan de groep blijft onveranderd bestaan.

Is er dan niet iets zinnigs over kwaliteit te zeggen? Toch wel, al was het maar dat het in het geval van kunst en cultuur nooit gaat om een absolute, maar altijd om een relatieve waardering in het licht van kenmerken die in een bepaalde tijd wel of juist niet belangrijk gevon-

den worden: gevoel, vakmanschap, verfijning, directheid, originaliteit, echtheid. Nooit precies te definiëren, maar wel per geval en in een bepaald tijdsgewricht te preciseren. Zo is het niet vreemd dat waar de popmuziek zo overheersend is geworden, ook de belangstelling voor opera weer zo groot is, al is het dan vaak vermomd als musical. Bij de meubelen van Ikea en Jan des Bouvrie past Corneille beter dan Rembrandt, bij Kruidvat en Blokker zijn dan ook voor weinig geld Cobra-achtigen te koop. Even nadenken: Cobra was welbewust afstand nemen van de hoge cultuur van ruim een halve eeuw geleden, vervolgens werd Cobra zelf hoge cultuur om nu in gemakkelijke vorm weer opgepakt te worden door de kleinkinderen van degenen die in de tijd van Cobra huilende zigeunermeisjes of teerogige hertjes van Van Meegeren aan de muur hadden hangen. Is dat vooruitgang of toch eigenlijk hetzelfde? Vooruitgang zou ik zeggen, want het zigeunermeisje is nooit 'hoge' cultuur geweest en heeft het ook nooit verder dan tot camp gebracht.

Jongeren als ijkpunt

De drijvende krachten achter de veranderingen in de classificatie van cultuur als hoog of laag die Susanne Janssen beschrijft, zijn zeker plausibel,

Veel hoog-
opgeleide
jongeren
van nu
hebben
weinig
'canon'-
cultuur
van hun
ouders
mee-
gekregen

maar ze doen zich niet alleen in Nederland voor, terwijl juist de Nederlandse situatie door haar toch als uitzonderlijk wordt gezien. Met dat laatste ben ik het wel eens en dat vind ik in de oratie ook op een bijna onbewuste manier bevestigd. Alle aandacht gaat uit naar de jongere generaties, zij worden als het ijkpunt gezien voor de cultuur. In de landen om ons heen is dat zeker minder het geval. Het is daar veel vanzelfsprekender dat ook en juist de oudere generaties de cultuurdragers zijn, misschien niet altijd meer als maker, maar wel als publiek, criticus, financier, intendant, niet te vergeten ook leraar. Zelfs de mogelijkheid dat in ieder geval een deel van de jongeren in de loop van het leven een andere smaak ontwikkelt, wordt door Susanne Janssen niet genoemd. Weliswaar is de favoriete popmuziek sterk generatiegebonden (weinigen 'verjongen' hun smaak wat dat betreft), maar voor klassieke muziek, literatuur, schilderkunst en architectuur geldt toch vaak dat de smaak zich ontwikkelt en verandert.

Dat in Nederland de jongeren zozeer beeldbepalend en normstellend zijn geworden, is misschien ook niet zo vreemd. Anders dan in de echt burgerlijke landen om ons heen, was in Nederland de cultuur van vijftig jaar en nog langer geleden, sociaal nogal gesegregeerd. De meest gelovigen en de meest verzuilden – de katholieken, de gereformeerden, de streng hervormden – hadden er eigenlijk part noch deel aan en moesten er ook niet veel van hebben. Ten dele is dat nog zo, maar belangrijk is vooral dat de emancipatie van deze groepen niet met de overname van het culturele repertoire van de gevestigde liberale burgerij gepaard is gegaan (dat gebeurde eerder nog in socialistische kring!), zoals men in de jaren zestig ook niet de bestuursstijl van de stedelijke regenten heeft willen overnemen. In cultureel opzicht hebben veel van de hoogopgeleide jongeren van nu weinig 'canon'cultuur van hun ouders meekregen, simpelweg omdat de ouders daar zelf

Paul Schnabel

is directeur van het Sociaal
en Cultureel Planbureau

ook al niet over beschikten en tegelijkertijd ook geen binding meer hadden met het nu vrijwel verdwenen verzuilde en vaak erg beperkte culturele repertoire van hun ouders. De romans van Anton Coolen of de liederenbundel van Johannes de Heer worden door weinigen gemist.

Geen cultuurland

Er speelt nog wel wat anders mee en dat misschien toch opnieuw wat onverwacht. Nederland, het moet maar eens gezegd worden, is geen cultuurland zoals Frankrijk, Duitsland, Italië, Oostenrijk of Engeland dat zijn. Weliswaar heeft Nederland veel grote schilders en heel wat goede architecten voortgebracht, maar de alledaagse cultuurconsumptie wordt nu eenmaal niet bepaald door de beeldende kunsten, maar door de podiumkunsten en de literatuur. Vijf eeuwen muziek, toneel en literatuur hebben weinig opgeleverd dat nu nog aantrekkelijk wordt gevonden, en helemaal niets dat ook internationaal interessant wordt gevonden en dus ook weer nationaal prestige oplevert. Vóór Multatuli en Louis Couperus is er niets wat nog vrijwillig gelezen wordt en na hen is ook alweer veel weggevallen. Toneel is op weinig uitzonderingen na verstaald toneel en over de Nederlandse film valt veel te zeggen,

Vijf
eeuwen
muziek,
toneel
en
literatuur
hebben
weinig
opge-
leverd
dat
nu nog
aantrek-
kelijk
wordt
gevonden

maar meestal is het beter dat maar niet te doen. De behoefte aan Nederlandstaligheid in toneel en muziek is bij het publiek overigens heel groot, maar de vraag kan noch kwantitatief noch kwalitatief door de eigen productie gedekt worden.

Anders gezegd, onze culturele canon is in belangrijke mate de canon van de literatuur, de muziek, het toneel en de film uit de grote landen om ons heen, inclusief vooral en steeds meer alleen nog de Verenigde Staten. Dat is ook het land waar het onderscheid tussen hoge en lage cultuur heel anders beleefd wordt dan in Europa, vooral omdat wat Europeanen gewend zijn te zien als typische uitingen van lage cultuur door de Amerikanen zelf als bij uitstek eigen en dus als meer dan goed genoeg gezien worden. In zekere zin geldt dat voor Amerikanen de 'hoge' cultuur wel het traditionele Europese erfgoed is – inclusief de 'Nederlandse' schilderingen –, terwijl daarnaast de eigen cultuur helemaal niet als laag gezien wordt. Het hoge is het andere, het eigene het beste. Dat verklaart misschien ook het levendige, veranderlijke en aantrekkelijk 'echte' karakter van hun cultuur. Daar wil iedereen wel deel aan hebben en je kunt ook nauwelijks anders, want in het tijdperk van de reproduceerbaarheid van het kunstwerk zijn juist de producten van de Amerikaanse cultuur miljoenvoudig aanwezig. Popmuziek en film kennen geen andere canon dan *'play it again, Sam'*. Tot we er genoeg van hebben, maar dan is er allang weer wat anders.